

Vijftigers en Lucebert

Docentenhandleiding

Vijftigers en Lucebert

Docentenhandleiding

Colofon

© Platform Taalgericht Vakonderwijs,
Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede, 2009

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs

Mechtelien van Barneveld (Sg Belcampo, Groningen), Josje Hamel (APS, Utrecht), Carla van Boxtel (ILO, Amsterdam), Lucia Fiori (CPS, Amersfoort), Joke Morshuis (HvA, Amsterdam)

In opdracht

Ministerie van OCW

Vormgeving: Mooi Bedacht, Almelo

Foto's: Hollandse Hoogte, omslag: © Mai

Productie: Axis, Enschede

Druk: Netzodruk, Enschede

In samenwerking met:

- Scholengemeenschap Belcampo, Groningen
- APS, Utrecht
- Instituut voor Lerarenopleidingen (ILO), Universiteit van Amsterdam
- CPS, Amersfoort
- Domein Onderwijs en Opvoeding, Hogeschool van Amsterdam
- Chr. Scholengemeenschap Jan Arentz, Alkmaar

Besteladres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling, Afdeling Verkoop

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 305

Internet: www.slo.nl / www.taalgerichtvakonderwijs.nl

E-mail: verkoop@slo.nl

AN 5.3792.238

www.taalgerichtvakonderwijs.nl

Inhoud

Inleiding	4
• Wat maakt deze lesbief taalgericht?	4
Hoofdstuk 1	
Les 1 Inleiding en kennismaking met Lucebert	6
• Opdracht 1 Voorkennis	7
• Opdracht 2 Woordenschat: tips voor het leren en onderwijzen	7
• Opdracht 3 Analyse	8
• Opdracht 4 Interpretatie	9
Hoofdstuk 2	
Les 2 Kennismaking met de naoorlogse literatuurgeschiedenis en de poëzie van Lucebert	10
• Opdracht 5 Poëzie	10
• Opdracht 6 De Vijftigers	10
• Opdracht 7 Werkblad 'Kernbegrippen'	10
Hoofdstuk 3	
Les 3 Aan de slag met je eigen creativiteit, keuzeopdrachten	11
• Opdracht 8 Bespreek een schilderij voor de klas	11
• Opdracht 9 Een creatieve keuze	11
• Tot slot	12
Bijlagen Werkbladen	
Werkblad 1 Voorkennis	13
Werkblad 2 Kernbegrippen	14
Werkblad 3 Kernbegrippen vervolg	15

Inleiding

Deze lesbrief voor 4 havo of 4 atheneum (ook bruikbaar voor 5e en 6e klas havo en atheneum) is ontwikkeld binnen het Platform Taalgericht Vakonderwijs om te laten zien hoe aandacht voor vakinhoud en taalontwikkeling in vaklessen stimulerend kan werken voor de kwaliteit van het onderwijs en de resultaten ervan. Het is een resultaat van de samenwerking tussen docenten, vakexperts van lerarenopleidingen en deelnemers aan het Platform. Er zijn voor verschillende leergebieden van het voortgezet onderwijs lesbrieven ontwikkeld voor de onderbouw, de bovenbouw vmbo en de tweede fase. Dit is een ervan. Zie het 'Handboek taalgericht vakonderwijs'* voor achtergronden van taalgericht vakonderwijs en www.taalgericht-vakonderwijs.nl voor de producten van het Platform.

Wat maakt deze lesbrief taalgericht?

De lesbrief over Lucebert en de Vijftigers is een voorbeeld van taalgericht kunstonderwijs en wel hierom.

Deze lessenreeks maakt duidelijk hoe taalgerichte vakdidactiek in het vakgebied CKV eruit kan zien. Ten eerste zien we taal expliciet in de doelstellingen. In de lesbrief staat: Leerlingen leren een schilderij beschrijven met gebruikmaken van een begrippenkader. Ook staan de kernwoorden duidelijk op een rijtje, namelijk naast Lucebert en de Vijftigers: compositie, kleurgebruik, figuren, associatief en verhaal. Typisch voor de taal van dit vak of dit onderwerp van het vak is namelijk dat je met behulp van die begrippen een kunstwerk kunt beschrijven. Daar heb je voor nodig dat je in het Nederlands bijvoorbeeld kunt zeggen: *het kleurgebruik in dit schilderij is opvallend omdat de schilder voornamelijk primaire kleuren heeft gebruikt. Dat heeft een effect van helderheid.* Typisch bij dit vak passende schooltaal is dus kennis van begrippen (primaire, kleurgebruik) en van beleving, effect. Het is essentieel daar in de loop van de lessenreeks naartoe te

werken en heldere taaldoelen helpen daarbij. Zeg bijvoorbeeld: kunstbeschouwers noemen deze compositie opvallend, omdat de opstelling lijkt op een laatste Avondmaal. (Bij 'Vrede is eten met muziek').

In taalgerichte vakdidactiek worden begrippen zorgvuldig aangeboden in een **betekenisvolle context**. Voor leerlingen is getracht de context betekenisvol te maken doordat er afbeeldingen zijn opgenomen en doordat hun associaties altijd goed zijn.

In deze lesbrief worden die begrippen aangeboden nadat de leerlingen via eigen kennis en observaties het onderwerp hebben verkend en beschreven (zie opdracht 2). Vervolgens worden **de begrippen zo ontwikkeld** dat leerlingen ze actief gebruiken in gesprekken onderling (zie met name de opdrachten 4 en 6), het klassikale onderwijsleergesprek dat daarop volgt en vervolgens bij de eindopdrachten 8 en 9.

Ook wordt er met de begrippen **geschreven**, zie de opdrachten 4 en 6.

In opdracht 8 krijgen de leerlingen opnieuw de kans te laten zien dat ze in heldere formuleringen de centrale begrippen kunnen omschrijven.

In **de feedback en beoordeling** zou je dan ook vooral moeten letten op hoe de leerlingen formuleren. Let er bijvoorbeeld op dat ze precies formuleren en help ze daarbij door ze te vragen nauwkeuriger te formuleren, hun formuleringen aan te vullen en ze zo nu en dan te vragen of ze het ook zo kunnen zeggen als een kunstkenner het zou doen. Als leerlingen bijvoorbeeld schrijven/zeggen bij een schilderij van Lucebert 'het zijn rare figuren', is dat nog te onzorgvuldig. Vraag hen dan de tekst te verbeteren en de verbanden preciezer te formuleren. Geef bijvoorbeeld hulpwoorden zoals 'doordat ...' en 'dankzij...' of andere termen die de relaties in het specifieke geval betreffen.

Wij denken dat op deze manier taalgericht vakonderwijs goed past bij CKV, want de leerlingen leren denken, spreken en schrijven over het vak, door gerichte aandacht voor de taal van CKV.

Les 1 | Inleiding en kennismaking met Lucebert

- Leid de lessenreeks in door kort Lucebert te introduceren (Vijftiger, rebelle, schilder als ook dichter) en het belang uiteen te zetten (Waarom deze lessenreeks?).
- Geef een schets van de opbouw van de reeks en de daarbij horende opdrachten (Wat ga je doen? en Overzicht lessen en opdrachten).
- Besteed eventueel extra aandacht aan de keuzeopdrachten.
- Licht verder toe waar ze zich in bekwamen (Waar word je beter in?). Dat is beschrijven van een schilderij, met kennis van een begrippenkader. Sluit af met het wijzen op de kijkwijzer in de bijlage.

Waarom deze lessenreeks?

Lucebert was een rebelse figuur die de zaken in de Nederlandse culturele wereld flink op z'n kop heeft gezet.

Hij laat je zien hoe je taal op verschillende bijzondere manieren kunt gebruiken. Over de vraag of zijn schilderijen mooi zijn of niet, valt breeduit te discussiëren. In deze lessenreeks daagt 'Lucebert' je uit om kritisch te kijken naar beelden en naar taal en zelf creatief te worden. De algemene CKV-kijkwijzer is opgenomen als bijlage bij opdracht 8: 'Schilderij beschrijven'.

Wat ga je doen?

In deze lessenreeks ga je kennismaken met het beeldend werk en de poëzie van Lucebert. Je gaat een schilderij presenteren

Daarna mag je kiezen uit een aantal creatieve opdrachten.

Overzicht lessen en opdrachten

Les	Omschrijving	Opdracht(en)
1	Inleiding en kennismaking met Lucebert en zijn beeldende kunst.	1. voorkennis 2. woordenschat 3. analyse 4. interpretatie 5. poëzie
2	Kennismaking met de naoorlogse literatuurgeschiedenis en de poëzie van Lucebert.	6. de Vijftigers 7. kunst beschrijven
3	Aan de slag met je eigen creativiteit.	8. schilderij presenteren 9a. een creatieve keuze 9b. een creatieve keuze

Waar word je beter in? - leerdoelen

In dit onderdeel wordt uiteengezet wat de leerlingen aan het einde moeten kunnen en weten.

- De leerlingen verwerven kennis over een belangrijke periode uit de naoorlogse literatuurgeschiedenis en specifiek een belangrijke schilder/dichter uit deze periode.
- Ze verdiepen zich in het lezen van poëzie en verwerken hun indrukken in een creatieve opdracht.
- Ze leren een schilderij beschrijven met gebruikmaken van een begrippenkader.
- Ze maken kennis met andere kunstdisciplines, zoals beeldend, toneel en creatief schrijven en ervaren de samenhang tussen de verschillende kunstdisciplines.
- Ze reflecteren tijdens het proces voortdurend op hun eigen ervaringen en leerproces.
- Ze leggen een portfolio aan en sluiten de lessenreeks af met een presentatie en een portfoliogesprek.

Beoordeling

In de beoordeling worden drie onderdelen meegenomen.

- De werkbladen 2 en 3.
- De beschrijving van het schilderij 'Vrede is eten met muziek'.
- Eventueel de keuzeopdrachten: dialoog en/of beeldende verwerking.

Opdracht 1 Voorkennis

Geef de leerlingen enkele minuten de tijd om te bepalen wat ze al weten over de verschillende woorden/begrippen.

Daag ook uit om de kolom 'benieuwd' in te vullen.

Opdracht 2

Woordenschat: tips voor het leren en onderwijzen

De volgende woorden staan centraal in dit project/deze lessenreeks: associatie, kleurgebruik, compositie, figuren, verhaal.

De leerlingen werken vooral aan verdieping van deze begrippen. Doel: zij kunnen de woorden gebruiken bij de beschrijving voor de klas van een schilderij. Overige woorden die aan bod komen en door de docent inhoud gegeven kunnen worden, zijn:

1. Lucebert
2. Cobra
3. Intuïtie
4. Associatie
5. Compositie
6. Vijftigers
7. Dubbeltalent
8. Ruimte van het volledige leven
9. Vrede is eten met muziek
10. Primaire kleuren
11. Vervormingen
12. Rebelsheid

Om woorden te leren en te laten beklijven, is het van belang vier fasen te doorlopen, namelijk voorbereiden, semantiseren, consolideren en controleren.

Vorbewerken

Leerlingen hebben dit al onder andere zelf gedaan bij opdracht 1.

Semantiseren

De woorden gaan de leerlingen zelf opzoeken en omschrijven. De leerlingen semantiseren de woorden dus zelf. In het onderwijsleergesprek over de gedichten van de Vijftigers komen de woorden en begrippen aan de orde en zorgt de docent voor verduidelijking en samenhang.

Tip

Vraag bij een nieuw begrip bij voorkeur niet: wie weet wat....betekent. De leerlingen die het niet weten, voelen zich ontmoedigd!

Tip

Leerlingen zeggen vaak dat de gedichten en schilderijen van Cobra hen niet aanspreken. ‘Dat kan mijn kleine broertje ook!’ ‘Waarom zeggen ze niet gewoon wat ze bedoelen, waarom moeten wij er iets achter zoeken?’ Wees hierop voorbereid en laat ze de discussie voeren. Moet kunst schoonheid bieden die makkelijk te begrijpen is? Kan je kleine broertje echt zo schilderen als Lucebert? Wat is het verschil? Wat is de overeenkomst? Dat zijn vragen die u als docent kunt inbrengen.

Tip

Sluit aan bij de leefwereld van de adolescent door verband te leggen met de rebelse en kritische houding van Lucebert zelf.

Consolideren

Consolideren betekent inprenten in het geheugen. Dit gebeurt door de leerlingen na elke les te laten reflecteren op de begrippen. Wat hebben ze erbij geleerd, wat hebben ze nog meer ontdekt? Zie onder anderen de opdrachten 5, 8 en 10 –portfolio, als ook opdracht 12- reflectie. Het is aan de docent om hier in meer of mindere mate op terug te komen en na te vragen.

Controleren

Controleer herhaaldelijk of de juiste betekenis is opgeslagen in het geheugen.

Dit kan op verschillende manieren, zoals:

- Ze krijgen de opdracht om de woorden te gebruiken in de beschrijving van het schilderij tijdens les 3.

Opdracht 3**Analyse**

De werkvorm Denken-Delen-Uitwisselen is vooral geschikt voor opdrachten waarvoor meerdere antwoorden goed zijn of waarvoor de antwoorden elkaar aanvullen. Zo kan deze werkvorm goed gebruikt worden om voorkennis te activeren. Essentieel is dat leerlingen tijd krijgen om eerst zelf na te denken over de gestelde vraag. Voor eenvoudige denkvragen is ten minste 10 seconden denktijd nodig. Het formuleren van afgewogen antwoorden vraagt al snel enkele minuten.

Stap 1

De docent stelt een vraag en verzoekt de leerlingen eerst in stilte na te denken over het antwoord. Geef aan hoe lang de leerlingen na mogen denken. Dit is de stap **denken**.

Stap 2

Op een teken van de docent gaan de leerlingen in twee- tot viertallen hun antwoorden bespreken. Laat de leerlingen erop toezien dat iedereen aan bod komt binnen de beschikbare tijd. Dit is de stap **delen**.

Stap 3

Vraag een aantal leerlingen in de klas naar hun antwoorden. Vraag ook leerlingen om te reageren op de antwoorden van anderen. Dit is de stap **uitwisselen**.

Opdracht 4 Interpretatie

In deze les staan de leerlingen stil bij het beeldend werk van Lucebert. Ze leren kijken naar en reflecteren op zijn schilderijen. Leerlingen kunnen naast de kijkopdrachten door de docent geïnformeerd worden over de Cobra-beweging, Lucebert als ‘Keizer der Vijftigers’ en het naoorlogse klimaat in maatschappij en kunst. Waarschijnlijk kunt u naar de bij u op school gebruikte literatuurmethode verwijzen.

Via onderstaande link kunt u veel leuke en interessante informatie vinden, als u bij de zoekmachine van Andere tijden invult: Lucebert keizer der Vijftigers.

<http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/>

U kunt de literatuurgeschiedeniscomponent naar believen uitbreiden of minimaliseren.

Het mooiste wat kan gebeuren na zo’n introductieles is dat de leerlingen bereid zijn/raken om verbinding met het onderwerp op te bouwen.

Les 2 | Kennismaking met de naoorlogse literatuurgeschiedenis en de poëzie van Lucebert

Opdracht 5

Poëzie

Dit is geen lessenreeks waarin het poëtisch apparaat aangeleerd wordt. Ervaring opdoen met poëzie lezen en schrijven staat centraal en die ervaring wordt vormgegeven in een creatief product.

Het is wel van belang dat u de leerlingen helpt met vooral het eerste gedicht. Dat kan door het stellen van open vragen en het doorvragen op antwoorden die erg globaal of krenterig zijn.

Verder kunt u natuurlijk wel iets van het poëtisch apparaat kwijt bij 'Sonnet'.

Opdracht 6

De Vijftigers

Leerlingen proberen om enkele belangrijke kenmerken van de poëzie van de Vijftigers onder woorden te brengen. Hier is gekozen voor het aanbieden van achtergrondkennis uit *Literatuur, geschiedenis en leesdossier van J.A. Dautzenberg* (Malmberg 2004). Dit is een standaardwerk voor literatuur in de 2e fase. Mogelijk hebben zij dit onderwerp al eerder in Dautzenberg onder ogen gehad.

Moedig leerlingen aan ook zelf bronnen te raadplegen

Het internetadres van de tekst over de Vijftigers op

www.kunstbus.nl is

<http://www.kunstbus.nl/literair/de-vijftigers.html>.

Opdracht 7

Werkblad 'Kernbegrippen'

Herinner de leerlingen aan de voorkennisopdracht toen ze werkblad 1 hebben ingevuld. Deel Werkblad 2 uit en laat het opschrijven hoe ze nu de begrippen kunnen omschrijven.

Les 3 | Aan de slag met je eigen creativiteit, keuzeopdrachten

Opdracht 8

Bespreek een schilderij voor de klas

In deze opdracht volgt een productieve verwerking van geleerde begrippen. Belangrijk is hier het woorden geven aan kunstbeleving. Dit is een taalontwikkende activiteit.

Er is een voordracht van de eerste regels door Lucebert op YouTube te zien. Zoek op "Vrede is eten met muziek".

In de bijlage is de standaard CKV-kijkwijzer Beeldende Kunst opgenomen.

Stimuleer leerlingen een gedicht van de Vijftigers op te nemen in een boekenlijst/mondeling examen.

Opdracht 9

Een creatieve keuze

In deze lessen werken leerlingen aan een creatieve opdracht. Afhankelijk van de tijd kiest de docent er voor 1 of 2 opdrachten te laten maken. Er staan expres geen verwerkingsopdrachten als 'poster maken' of 'collage maken' bij.

Leerlingen die beeldend bezig willen zijn, moeten ook aan beeldende eisen voldoen. Eventueel roept u de hulp in van uw collega beeldend.

- Houd een goede balans tussen 'sturen' en 'volgen'.

Voorbeelden van vragen

- Kun je vertellen wat je gedaan hebt?
- Wat is goed gelukt volgens jou, wat niet?
- Waar ben je trots op?
- Wat wilde je bereiken?
- Wanneer was je wel tevreden geweest?
- Is dat erg?
- Wat zou je kunnen doen om.....?
- Kun je iets zeggen over ...
- Kun je het nog versterken?
- Hoe kun je dat bereiken?
- Mag ik een tip geven?
- Welke tips geef je jezelf?
- Wat heb je daarvoor nodig?
- Zou je het aandurven?
- Mag ik een goed punt toevoegen?
- Wat heb je voor het vervolg nodig?
- Ik wil graag iets zeggen over.....

Tot slot

Na de presentatie van de gemaakte dialogen en beelden kunt u via Werkblad 3 controleren of de leerlingen voldoende hebben opgestoken over de kernbegrippen van deze lessenreeks.

Als toegang volgt hier het gedicht van Lucebert, *Vrede is eten met muziek*. Het gelijknamige schilderij is een wandschildering van het Rölting College te Groningen.

Vrede is eten met muziek

Vredig eten is goed eten
 Want lekker eten doet men alleen in rust en vrede
 Voor een goede spijsvertering is het een vereiste
 Dat men elk hapje minstens vijftienmaal kauwt
 Daarom eet men met muziek ook beter
 Want onder vrolijke tonen bewegen de kaken vanzelf
 Harmonieus en met de kaken ook de slokdarm
 En later zelfs de overige dertig meter
 Lange darmen in de buik

Vrede is goed eten met goede muziek
 Met marsmuziek kan men beter lopen dan eten
 Als men dan ook maar vredig loopt
 En niet mee marcheert met een troep soldaten
 Tegen andere soldaten
 Dan is marsmuziek net zo bedorven
 Als besmet voedsel

Maar bij dansmuziek is het zeker goed eten
 Want dansen is geen vechten
 Wie danst houdt rekening met andere dansers
 Zoals men onder het eten niet alle
 Lekkere hapjes alleen verorbert maar die deelt
 Met de overigen de disgenoten

Voorkennis

Naam: _____

Klas: _____

Woorden/begrippen	Bekend	Benieuwd
Lucebert		
De Vijftigers		
Compositie		
Kleurgebruik		
Figuren		
Associatief		
Verhaal		

Kernbegrippen

Naam: _____

Klas: _____

Portfolio	Bijgeleerd
Lucebert	_____ _____ _____ _____ _____
De Vijftigers	_____ _____ _____ _____ _____
Compositie	_____ _____ _____ _____ _____
Kleurgebruik	_____ _____ _____ _____ _____
Figuren	_____ _____ _____ _____ _____
Associatief	_____ _____ _____ _____ _____
Verhaal	_____ _____ _____ _____ _____

Kernbegrippen (vervolg)

Naam: _____

Klas: _____

Portfolio (vervolg)

Lucebert

De Vijftigers

Compositie

Kleurgebruik

Figuren

Associatief

Verhaal

